

---

dagmar blümlová

ZIKMUND WINTER

tvůrce nového typu výpovědi o české historii

Stalo-li se v Čechách poslední třetiny 19. století, že vědec byl obdařen talentem slovesného umělce, způsobilo mu to nemalé problémy, v některých případech dokonce trauma. Jaroslav Marek ve své gollovské monografii mluví přímo o schizofrenii způsobené charakterem pozitivistického dějepisectví. Připomíná však, že Jaroslava Golla, Wintrova vrstevníka a pozdějšího zásadního odpůrce, takto vyostřený antagonismus vědy a umění ještě nezastihl. Winter ale už velmi silně pocítil, že jeho slovesný výraz je vnímán jako „více beletristický, ano dílem i humoristický, než dějepisný.“¹ Z Tomkova posudku prvního dílu *Kulturního obrazu českých měst* z roku 1890 tak zřetelně zaznělo, že „podivuhodný názor přežívající utěšeně dodnes“, totiž že „historická práce, kterou je schopen přečíst bez námahy neodborník, je podezřelá, nemá všechny kvality vědeckého projevu a může být nanejvýš popularizací vysoké vědy“,² nebyl až výdobytkem pozitivismu závěru století. Václav Vladivoj Tomek měl v tomto smyslu jednodušší cestu jak ve svých dvaasedmdesáti, kdy posudek psal, tak na začátku své vědecké dráhy, protože jeho se tento problém nijak osobně nedotýkal. Ani Goll, i za předpokladu, že by ho zastihlo ostré dělení slovesného výrazu na „vědecký“ a „nevědecký“ v době jeho rozhodování mezi literaturou a rolí učence, by nebyl příliš zasažen. Jeho talent byl totiž především talentem lyrika, takže se bez velkého sebezapření mohl stát

---

1 J. V. Šimák: Zikmund Winter. Materiály k vypsání života i díla. *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* (dále ČSPSČ) 20, 1912, s. 89–108, 145–156, 184–185. Zde podrobný životopis a bibliografie díla Z. Wintra.

2 J. Marek: *Jaroslav Goll*, Praha 1991, s. 59.

vědcem, který v mládí psal – a čas od času ještě píše – verše. Kritická situace nastala teprve tehdy, cítil-li v sobě vědec sílu schopnosti epického vyjádření.³ Nemohla ji vyřešit ani Masarykova definice obou tradičních poloh lidského ducha v knize *O studiu děl básnických* z roku 1884, neboť oproti jasnému, jednotnému a souladnému uměleckému dílu staví vědce, jenž může být do určité míry svým dílem nejasný jiným i sobě, což je podmínkou nekonečnosti vědeckého poznání.

Typickým příkladem totální odluky uměleckého vyjádření od vědeckého byl Václav Tille. Tento Šaldův vrstevník byl sice především literární historik, ale na rozdíl od F. X. Šaldy se snažil být hlavně pozitivistickým vědcem své doby. Proto musel sám v sobě vést zásadní, demarkační čáru. Právě v jeho díle, publikovaném i rukopisném, můžeme tak jako nikde jinde nalézat jednotlivá témata ve dvou verzích, svým jazykem naprosto odlišných.⁴ Nejde tady jen o obecně známé rozdělení na vědecké práce univerzitního profesora Václava Tilleho a pohádky Václava Říhy.⁵ V dopise Věře Vostřebalové líčí v nádherných obrazech indickou báji o lásce smrtelníka Pururavase k nebešťance Urvaci. Píše o charakterech lidských, konfrontuje i povahy národní. Svou znalou, brilantní úvahu, kterou má v úmyslu rozvést do ještě širšího kontextu, uzavírá slovy: „A musí se to udělat koženě! Není spásy! Je v tom tolik **materiálu a citátů**, tolik hádání s hloupými lidmi o jejich vyložené nesmysly, že ať to obracím jak obracím, vždycky z toho vzejde jen **studie** a nakonec to dám do nějakého **sborníku**, abych to už raději neviděl.“⁶ Pointou citované epizody je skutečnost, že v *Máchalově sborníku* z roku 1925 se opravdu studie s tímto tématem objevila. Jmenovala se *Dívky – ptáci*, byla plná pramenného materiálu, zato zcela prostá života.

3 Již antika spojovala epický zpěv a vědu v působnosti Múzy Kalliopé. Navíc minulost lze jen obtížně vnímat bez prostřednictví příběhu, ať už skutečného či představaného.

4 Literární pozůstalost V. Tilleho je uložena v literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (dále LA PNP).

5 Pseudonym V. Říha vznikl na konci téhož desetiletí, v němž na sebe literárně upozornil Winter, tj. v osmdesátých letech. Povídky, které byly jako první tímto pseudonymem podepsány, vycházely v *Besedách Času* a rovněž usilovaly o evokaci dávných dějů.

6 Fond V. Tille, LA PNP, nedatovaný dopis V. Vostřebalové, pravděpodobně z dvacátých let.

I Zikmund Winter pocítil ono rozpolcení, nikoliv však ze sebe, ale z **vnějšího** popudu. Proto se, jak píše Šimák v jeho nekrologu, snažil opravovat, oklešťovat a zachovávat tzv. vážnost. Z pozice „živosti slohové“ však nikdy neustoupil. Tam, kde mladší Tille programově rezignoval a vědomě dělil vedví, Winter řekněme retušoval a zůstal věrný svému přesvědčení. Mohl si to dovolit především ze dvou důvodů. Za prvé: nebyl vázán na univerzitu a vymykal se tudíž oficiální vědecké reprezentaci. Druhý důvod byl ještě pádnější: jeho oborem byla disciplína, která nebyla dosud definicí ani metodou zakotvena ve vědomí české vědy, kulturní historie. Její materiálové pole bylo otevřeno do šíře svůdné, až bezbřehé, tím svůdnější, že dosud nedotčené. Tento nově objevený prostor fascinoval svou všudypřítomností a autenticitou lidského prvku a ona fascinace vyvolávala nutnost adekvátního slovesného výrazu. **Jednotného** výrazu, protože v realizaci zibrťovského pojetí kulturních dějin nelze jít cestami dvojího jazyka. Byl to do určité míry právě tento zřetel, který způsobil, že se kulturní historie soudobé vědecké obci jevila jako diletantská. Ostatně Zibrť to pocítil ještě silněji než Winter. Gollovy či Pekařovy výhrady jsou obecně známy. Samé podstatě kulturní historie by měla lépe posloužit následující ilustrace, anekdota, kterou ve své rukopisné sbírce zaznamenal Josef Klik: „Když se jednou Josef Pekař, sedě v podvečerní siestě U Ježíška, dozvěděl, že Zibrť spadl do sklepa, komentoval to lakonickou větou – Alespoň jednou šel do hloubky!“⁷

Výhrady k Wintrovi, jedinému odpovídajícímu Zibrťovu souputníku, bývaly přece jen o odstín jemnější. Důvodem k tomu nebyla jen již uvedená odloučenost od univerzitního centra, ale hlavně skutečnost, že ho (paradoxně) chránil přístavek „beletrista“. Winter ho snášel těžko. „Ti páni“ – postesknul si Macharovi a měl na mysli Golla a Pekaře – „mne rádi uznávají za – beletristu. Kteréžto umění neuznávám zase já.“⁸ S myšlenkou, že Winter „nalezl cestu pravou pro obojí svůj skvělý dar“ (tj. umělecký i vědecký, D . B.) a že se tak stal „šťastným tvůrcem“ nové formy, přišel už J. V. Šimák v citovaném nekrologu. Šimák, nejsnaživější epigon této „nové formy“, byl však příliš zatížen obrozenskou básnickou ctižádostí a nedokázal tuto novou formu definovat jinak než jako literární. Tím pádem nalezenou „šťastnou syntézu“ opět vrátil do původní podvoj-

7 Literární pozůstalost jihočeského historika, Pekařova žáka Jana Muka. Soukromé vlastnictví rodiny.

8 J. S. Machar: *V poledne*, Praha 1928, s. 212.

nosti. Např. ve formulaci, že rakovnický materiál postačoval „beletrii a některým menším vědeckým studiím“, stejně jako v následující typologii Wintrovy pražské činnosti, kterou rozdělil na dílo „vědecké, studie spíš populární a povídky“. Ošidnost tohoto začarovaného kruhu zřejmě způsobil výchozí, dalšími životopisci Wintra zpravidla přejímaný obraz „historika v básníku“, který chtěl „dodatí příběhům i věrného prostředí, a proto jal se podrobně rozepisovati všecek dobový kolorit“. Tato charakteristika je však především nevědomou autocharakteristikou Šimáka samého. Stačí jen nahlédnout do jeho rukopisných pokusů o historickou prózu (např. povídka *Pentlík karmazínový* či dramatický pokus s názvem *Štajnsnajdři*).⁹ Přijmeme-li myšlenku, že sám princip kulturní historie vyvolává potřebu nového slovesného výrazu, musíme nutně posloupnost obrátit. Nikoliv „historik v básníku“, ale básník, přesněji slovesný umělec, v kulturním historikovi. V rámci spravedlnosti vůči Šimákoví, prvnímú zevrubnému a pokornému Wintrově životopisci, budiž řečeno, že cosi podobného alespoň tušil, což dokazuje věta: „Tak jako v krásné literatuře vytvořil si svůj nový útvar /.../ zdá se, že měl právo učinit totéž i ve vědě.“¹⁰

V následující části svého příspěvku se chci pokusit podpořit tezi o Wintrově novém, jednotném **kulturněhistorickém** výrazu, netpícím schizofrenií žádného druhu, důkazy z jeho vlastního díla. Metodu sondy, vzhledem k pojetí tématu případnou, zaměřuji na veškerou Wintrovu produkci z roku 1896.¹¹ V bibliografii k tomuto roku nalezneme – kromě jedné recenze a jednoho otisku proslovené přednášky pro Spolek českých učitelek, které do analýzy nezahrnuji – následující tituly: *Karlova akademie za bouře stavovské* (*Časopis Muzea království českého* 70); *Mikuláš Albert z Kaménka* (tamtéž); *Podivná podroušení* (*Pivovarské listy* 14); *Staročeský doklad o znamenání na vrubě* (*Český lid* 5); šest *Staropražských novel* vydaných v Salonní bibliotéce J. Otty (*Kterak se minul pan bakalář oženíti*, *Bál na Malém rynečku*, *Břetislav a Jitka*, *V konzistoři podobojí*

9 K této problematice podrobněji D. Blümllová: Šimákovy vztah ke krásné literatuře, in *J. V. Šimák a poslání regionální historiografie v dnešní době*. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 10.–11. 5. 1996 v Turnově a na Hrubé Skále, Semily 1996, s. 47–50. Rukopisná literární pozůstalost J. V. Šimáka je uložena ve stejnojmenném fondu v Archivu AV ČR.

10 J. V. Šimák: Zikmund Winter. *ČSPSC* 20, 1912, s. 107.

11 Volba tohoto roku souvisí pouze s jubilejními hodnotami: padesátý rok Wintrova života, soubor díla vzniklého před sto lety.

přijímajících, Pro čest řemesla a Pan otec Tomáš Soběslavský) a konečně třetí a čtvrtá část *Života církevního v Čechách*.

Již přehled názvů ilustruje **mnohost a pestrost**; znaky, charakterizující samu podstatu kulturní historie, na druhé straně však i zásadní argument jejích odpůrců. Podtrhuji, že bibliografie zvoleného roku se nijak nevymyká rokům předchozím či následujícím. Je příznačné, že se neopakuje jedno téma ve dvou verzích – „vědecké“ a „beletristické“, což byla např. u zmiňovaného Tilleho běžná praxe.¹² Variabilita rozsahu je přímo závislá na tématu – od pouhého seznámení s pramenem (*Staročeský doklad o znamení na vrubě*) po pětisetstránkovou druhou knihu *Života církevního v Čechách*. Zejména prvně jmenovaný typ výpovědi byl hlavním kamenem úrazu ve střetech oficiální historické obce s Wintrem i Zibrtem. Prostá prezentace kulturně historického objevu sváděla k výtkám ukvapenosti, nedozrálosti, izolovanosti atd. atd. Při těchto útocích se zcela pomíjela skutečnost, že v kulturní historii nemusí jít vždy o dějinné procesy, ale především o **dějinné stopy**, jež mnohdy není nutné interpretovat, zato je důležité včas na ně ukázat, dřív, než se ztratí. Následuje pokus rezignovat na obvyklou typologii Wintrových děl a naopak na vytyčené ose najít to, co je jim společné.

Základním, výchozím a nepřehlédnutelným prvkem, který je všem jmenovaným textům bez výjimky vlastní, je přítomnost konkrétní kulturněhistorické reality. Má následující podoby: datum, autentický záznam, místopisné pojmenování, architektonický útvar. Tato konkrétní kulturněhistorická realita se zpravidla objevuje už v incipitech textů a je v nich všudypřítomná. Do této, v textu prvotní skutečnosti vstupuje člověk. V experimentální sondě není ani jediný text, který by toto pravidlo narušil. Lidský prvek je vyjádřen jménem, profesí nebo alespoň slovesem označujícím výsledek lidské činnosti. Vzájemná souvislost těchto dvou, pro Wintra zásadních fenoménů vytváří prostor pro evokaci vztahu mezi nimi. Je to rozměr, který Winter zjevně nejvíc miloval, neboť byl mistrem jeho vyjádření, rostoucího z vytríbenosti smyslů. Nebude snad od věci na tomto místě připomenout Goethova slova, že jedině skrze čisté smysly lze jasně mluvit k duši. Tento prostor však zároveň nejvíc podléhal Wintrově vůli.

12 Je samozřejmé, že v diachronní rovině Wintrova díla nalezneme témata, k nimž se vracel a zdokonaloval je. To je nutná praxe každého tvůrce, i V. Tilleho. Ten však v tomto smyslu dotvářel pouze díla bezpečně ukrytá pod uměleckým pseudonymem. Kromě těchto zdokonalujících fází tématu však u něj synchronně existují dvojice verzí, zásadně odlišných.

Tady se škála výrazu buď **otevívá** – od „večerního zahoustlého stínu“, který byl „pod římsou uložen“, přes slovní variace na „dies caniculares“ (špatné, kostrbaté, vyschlá, dusném, umdlévající, pronikavě, nesnesitelně, smrděly) či synonymní řadu (mnoho pít, velké pít, opilý, opička, podroušil se, spít, statečně popíjet, být užralý, podroušení, přijít na trunk piva, pít) až po výrazně subjektivní „mám rád Malý ryneček jako starého přítele“ nebo se škála výrazu naopak **zužuje**. Od „elegantních věží“ a „švarných domů“ přes emocionální náboj zdobněliny (stěhování se vším svým „statečkem“) po zlidštění nečekaným či rozkolísaným adjektivem („starý Huber z Risenpachu“; „mluveno s větší menší horlivostí“).

Výsledkem této citové, většinou smysly podpořené dynamiky konečného obrazu je vždycky konkrétní dojem. Shrňme-li výše řečené, lze uzavřít konstatováním, že z kulturněhistorického východiska vzešel účinek příslušející sféře umění, účinek, který oslovuje člověka nejen jako bytost racionální.